

ὕλικοῦ, τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὁποίου μόνον ἀποσπασματικῶς ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε· καὶ τὸ πολεοδομικὸν ὕφος καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν μιᾶς ἐκ τῶν σημαντικῶν ἐλλαδικῶν μεσαιωνικῶν πόλεων, ὥς ἡ Κόρινθος, κατὰ τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τῆς. Πάντα ὁμως ταῦτα συνιστοῦν καὶ καρπὸν τῶν ὑποδειγματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν.

Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

Henry and Renée Kahane-Andreas Tietze, The lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin. University of Illinois Press, Urbana 1958, pp. XIII-752.

Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην περιλαμβάνονται τὰ ἑξῆς μέρη: *Πρόλογος*, σ. VII-VIII. *Οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ θάλασσα*. Εἰσαγωγικαὶ σημειώσεις, σ. 3-45. 1) *Πρῶται ἐπαφαὶ μέχρι τοῦ 1400*, σ. 3-10. 2) *Ἡ Ὄθωμανικὴ ναυτικὴ αὐτοκρατορία κληρονόμος τῆς Βυζαντινῆς θαλασσίας δυνάμεως (1400-1500)*, σ. 10-17. 3) *Ἡ Ὄθωμανικὴ ναυτικὴ αὐτοκρατορία (1500-1600)*, σ. 17-29. 4) *Οἱ μεταγενέστεροι αἰῶνες. Παρακμὴ τῆς Ὄθωμανικῆς θαλασσίας δυνάμεως*, σ. 29-38. 5) *Δάνειαι τουρκικαὶ ναυτικαὶ λέξεις*, σ. 38-45. *Οἱ ναυτικοὶ ὄροι* (§ 1-878), σ. 49-597.

Παράρτημα, σ. 599-752. I. *Πηγαί*, σ. 600-615. II. *Βοηθήματα*, σ. 616-638. III. *Πίναξ πραγμάτων*, σ. 639-646. IV. *Πίναξ λέξεων*, σ. 647-752. 1) *Λατινικαί*, σ. 648-649. 2) *Ρωμανικαί*, σ. 649-683. 3) *Ρουμανικαί*, σ. 683-684. 4) *Δαλματικά*, σ. 684-685. 5) *Σλαβικά*, σ. 686. 6) *Ἀλβανικά*, σ. 686-688. 7) *Ἑλληνικά*, σ. 688-702. 8) *Κελτικά*, σ. 702. 9) *Γερμανικά*, σ. 702-703. 10) *Ἰρανικά*, σ. 703. 11) *Ἀραβικά*, σ. 703-712. 12) *Βερβερικά*, σ. 712. 13) *Κοπτικά*, σ. 712. 14) *Τουρκικά*. α) *Διὰ λατινικοῦ ἁλφαβήτου*, σ. 712-735. β) *Δι' ἀραβικοῦ ἁλφαβήτου*, σ. 736-752. 15) *Ἀξερμπαϊζάν*, σ. 752.

Οἱ συγγραφεῖς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, διαγράφουν ὀρισμένους περιορισμούς, καθορίζουν τὸν τρόπον τῆς διαπραγματεύσεως ἐκάστου τῶν ναυτικῶν ὄρων, τὸν τρόπον τῆς γραφῆς τῶν τουρκικῶν τύπων, ἀναφέρουν τοὺς πρότερον ἐργασθέντας ἐπὶ παρομοίων θεμάτων καὶ εὐχαριστοῦν τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν τῆς μελέτης τῶν.

Ὡς σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐργασίας ταύτης τίθεται ἡ ἐρμηνεῖα ὀρι-

σμένον τμήματος τοῦ Τουρκικοῦ λεξιλογίου σημασιολογικῶς καὶ ἱστορικῶς καλῶς προσδιοριζομένου καὶ ἡ παρουσίασις ὑπὸ μορφὴν μικρῶν ἑτυμολογικῶν σκιαγραφιῶν τῆς γλωσσικοπολιτιστικῆς ἐνότητος τῆς Μεσογείου. Ἐξετάζεται δηλ. ἡ ἱστορία καὶ ἡ διάδοσις ἐκάστου ναυτικοῦ ὄρου εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου.

Ἐκ τῶν συγγραφέων ὁ τουρκολόγος καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ΚΠόλεως Α. Tietze συνέλεξεν ἐκ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας ναυτικῶς ὄρους χρησιμοποιοιμένους εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, οἱ ὅποιοι ὁμῶς, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν εἶναι Τουρκικῆς προελεύσεως. Δι' ἕκαστον τῶν ὄρων τούτων συνεκέντρωσεν ἐπίσης ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους τουρκικοὺς τεχνικοὺς καὶ φιλολογικοὺς τύπους ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ σχετικὸν ἀραβικὸν ὕλικόν.

Οἱ Η. καὶ R. Kahane ἐξ ἄλλου κατήρτισαν ἐκ τῶν ὄρων αὐτῶν πίνακα ἐκείνων οὔτινες, κατὰ τὴν γνώμην των, ἦσαν Ἰταλικῆς ἢ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ καθώρισαν κατόπιν τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν ἱστορίαν ἐκάστου ὄρου εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, προσπαθοῦντες νὰ ἀποκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν.

Παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς των εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην οἱ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν ὅτι μία ἀποτελεσματικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ ὕλικου αὐτοῦ διὰ μίαν τόσον ἐκτεταμένην καὶ πολὺπλοκον περιοχὴν, ὅσον εἶναι ἡ περὶ τὴν Μεσόγειον, ἔχει ἀνάγκην συνεργασίας πολλῶν ἀτόμων.

Τὸν ὄρον «Φραγκικὴ γλῶσσα» χρησιμοποιοῦν κάπως ὑπὸ περιορισμένην ἔννοιαν, δηλ. μόνον εἰς τὸ λεξιλόγιον τῶν ναυτικῶν ὄρων τοὺς ὁποίους ἐδανείσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Δύσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουρκικῆς ναυσιπλοΐας εἰς τὴν Μεσόγειον κατὰ τὸν 13^{ον}-15^{ον} αἰῶνα. Αὕτη συνεχίσθη καὶ μέχρι τοῦ 18^{ου} αἰ., ὅταν ἡ μεσογειακὴ ναυτικὴ ὁρολογία ἦτο ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν διεθνή τοιαύτην τῶν νεωτέρων τεχνικῶν, ἡ ὁποία ὑπείσέρχεται τὸν 19^{ον} αἰ. Τὸ τουρκικὸν ὕλικόν καλύπτει ὁλόκληρον τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, προέρχεται δὲ καὶ ἀπὸ διαλέκτους. Τὸ Βοραιοαφρικανικὸν ὕλικόν περιλαμβάνεται εἰς τὸ τουρκικὸν ὁσάκις παρόμοιον ὕλικόν προήρχετο καὶ ἐκ τουρκικῆς πηγῆς. Ἀπὸ τὰς μὴ ὀθωμανικὰς διαλέκτους τοῦ Β. Εὐξείνου Πόντου περιλαμβάνουν τὸ πρὸ τοῦ 13^{ου} αἰ. ὕλικόν. Δηλαδὴ περιελήφθη κάθε ὄρος τὸν ὅποιον ἔχουν δανεισθῇ οἱ Τοῦρκοι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 18^{ου} αἰ.

Ὁ ὄρος «ναυτικὸς» θεωρεῖται κάπως αὐθαίρετος. Κατὰ τοὺς συγγραφεῖς μία λέξις θεωρεῖται «ναυτικὴ», ἀρκεῖ νὰ εἶναι καταγεγραμμένη εἰς τὰ καθιερωμένα ναυτικὰ λεξικά καὶ ἐγγειρίδια. Ἀποκλείονται αἱ Σλαβικαὶ λέξεις καὶ ὅλαι αἱ Ἀραβικαὶ τὰς ὁποίας ἐδανείσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν.

Τέλος οἱ συγγραφεῖς περιλαμβάνουν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀλλευτικὴν ὁρολογίαν, διότι αὕτη ἦτο ἡ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐπικρατοῦσα καθ' ὅλην τὴν

περιοχήν τῆς Α. Μεσογείου μὲ σαφεῖς κατευθύνσεις πρὸς τὴν Β. Ἀφρικήν, ἀλλ' ἀποκλείουν τὰ ὀνόματα τῶν ἰχθύων καὶ τοὺς ποιητικούς καὶ λογοτεχνικούς τύπους. Κυρίως ἀσχολοῦνται μὲ ναυτικάς λέξεις τὰς ὁποίας ἐδανείσθησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰς Ρωμανικάς γλώσσας (ἐκτὸς τῆς Ρουμανικῆς) ἢ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικήν¹ καὶ σημειώνουν ὅτι τὸ βιβλίον των εἶναι μία ἐπίδειξις τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Δυτικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὸν Τουρκικὸν — « The book is, after all, a demonstration of the influence of the Western and Greek civilizations on the Turkish » (σ. VIII).

Τὸ δεύτερον μέρος: *Οἱ Τούρκοι καὶ ἡ θάλασσα* εἶναι μία ἱστορικὴ κυρίως ἀλλὰ καὶ γλωσσικὴ εἰσαγωγή, ἐνημερωμένη καὶ βιβλιογραφικῶς, ἣ ὁποία κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην διὰ τὴν πρώτην ἐπαφὴν τῶν Τούρκων μὲ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς Μεσογειακούς λαούς, ὧς καὶ διὰ τὴν μετὰ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνίαν, ἐξ ὧν παρέλαβον καὶ τὴν εἰς τὸ τρίτον μέρος ἐξεταζομένην ναυτικὴν ὁρολογίαν. Τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν μεσογειακῶν ναυτικῶν λέξεων δεικνύουν ὅρους, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιοῦντο μεταξὺ τῶν Τουρκικῶν φυλῶν τοῦ Βορείου Πόντου. Αἱ πρῶται τουρκικαὶ φυλαὶ δὲν ἐγνώριζον τὴν θάλασσαν. Ἡ ναυτικὴ των ἱστορία καὶ αἱ ἐπαφαὶ των μὲ τοὺς Ἰταλοὺς ἐμπόρους ἤρχισαν εἰς τὸν 13ον αἰ., μετὰ τὴν κατάληψιν δηλ. ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ λιμένος τῆς Ἀιταλείας εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Σινώπης πρὸς βορρᾶν, ἔλαβε δὲ μεγάλην ἀνάπτυξιν μετὰ τὴν κατὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ 14ου αἰ. κατάληψιν τοῦ λιμένος τῆς Καλλιπόλεως, ὅστις παρέμεινεν ὡς ἡ κυριώτερα ναυτικὴ των βάσις μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ.

Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος διαιρεῖται εἰς ἐπὶ μέρους κεφάλαια (βλ. ἀν.), εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων μετὰ μίαν μικρὰν εἰσαγωγὴν ἐξετάζονται ἀρκετὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς προβλήματα, ὧς π.χ. ἡ ναυτικὴ ὁρολογία πρὸ τοῦ 1400, οἱ ναυτικοὶ ὅροι οἱ δανεισμένοι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν — οἱ ἐκ τῶν Σλαυικῶν γλωσσῶν εἶναι ἐλάχιστοι —, ἡ ναυτικὴ ὁρολογία τοῦ 15ου αἰ., ἡ αὐτὴ τοῦ 16ου αἰ. ὧς καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1600 καὶ ἐντεύθεν τοιαύτη κ.ἄ. Πάντα ταῦτα ἐξετάζονται βάσει πολλῶν τουρκικῶν πηγῶν καὶ σχετικῶν βοηθημάτων (γεωγραφικῶν, ναυτικῶν, ἱστορικῶν ἐργασιῶν, ποικίλων χρονικῶν) καὶ λοιπῶν στοιχείων, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ἐνίοτε καὶ ποιητικὰ ἔργα. Παραλλήλως δὲ καὶ ἀντιστοιχῶς κατὰ κεφάλαια ἀναγράφεται καὶ σχετικὴ ναυτικὴ ὁρολογία (Ἑλληνικὴ - Ἰταλικὴ - Τουρκικὴ).

¹ Διὰ τὰ δάνεια τῆς τουρκικῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης γενικώτερον βλ. Α. Tietze, Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch, Oriens (Journal de la Société Internationale d'Études Orientales) Leiden v. VIII No 2 (1955), p. 204 - 257, Α. Α. Παπαδοπούλου, Τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δάνεια τῆς τουρκικῆς, Ἀθηνᾶ 44 (1932), σ. 3 - 27, Ε. Μόγκα, Τὰ εἰς τὴν τουρκικὴν, περσικὴν καὶ ἀραβικὴν δάνεια τῆς ἑλληνικῆς, Αὐτόθι 55 (1951), σ. 67 - 113.

Γενικῶς παρατηρεῖται ὅτι ἀπὸ τοῦ 15ου - 18ου αἰ. οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δανεῖζονται ναυτικούς ὄρους ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας καὶ τοὺς Ρωμανικούς λαοὺς ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ κυριώτεροι μεσάζοντες διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ὄρων αὐτῶν εἰς τὰς διαλέκτους τῶν Ἀραβικῶν παραλίων. Τὰ Ἑλληνικά καὶ Ρωμανικά στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν Τουρκικὴν εἴτε δι' ἀπ' εὐθείας δανεισμοῦ εἴτε διὰ μεταφράσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐργασίαν τῶν οἱ συγγραφεῖς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν πρώτην περίπτωσιν καὶ συμπτωματικῶς μόνον μὲ τὴν δευτέραν.

Τὸ βάρος τῆς μελέτης πίπτει ἐπὶ τοῦ *Τρίτου μέρους* (σ. 49-597), ὅπου γίνεται ἡ διαπραγματεύσις 878 ναυτικῶν ὄρων. Τοῦτο χωρίζεται εἰς δύο τμήματα· εἰς ἓν μὲ τὸ Ἱταλικὸν λῆμμα, ἔνθα καταγράφονται 723 ὄροι (1-723, σ. 49-475) ὡς ἔχοντες Ρωμανικὴν (κυρίως Ἱταλικὴν) τὴν προέλευσιν καὶ εἰς ἕτερον μὲ τὸ Ἑλληνικόν, περιλαμβάνον 155 ὄρους (724-878, σ. 476-597).

Ὑπὸ τὸ Ἱταλικὸν τμήμα καταγράφονται Ἱταλικοὶ ὄροι οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν εἰς τὴν Τουρκικὴν εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ μεσολαβήσεως τῆς Ἑλληνικῆς (ἐπειδὴ τὸ δεύτερον τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ διαπιστωθῇ), ὁμοίως Ἑλληνικοὶ ὄροι, οἵτινες ἔφθασαν εἰς τὴν Τουρκικὴν διὰ τῆς Ἱταλικῆς. Ἐπίσης ὑπὸ τὸ Ἱταλικὸν λῆμμα καταγράφονται ὄροι Πορτογαλλικοί, Ἰσπανικοί, Καταλανικοί, Προβηγκιανοὶ καὶ Γαλλικῆς καταγωγῆς. Ἡ Βενετικὴ προέλευσις μιᾶς τουρκικῆς λέξεως σημειώνεται ὅταν ἡ μορφή καὶ ἡ ἱστορία τῆς δεικνύουν Βενετιαν. Παρουσιάζεται δηλ. ἡ Ἱταλικὴ ὡς ὁ κυριώτερος δότης ὄρων εἰς τὴν Τουρκικὴν. Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ συγγραφεῖς σημειώνουν ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον καὶ ὡς δότης Ἱταλικῶν ὄρων, ὑπάρχουν δὲ περιπτώσεις εἰς αἷς ἡ Τουρκικὴ ὁμιλουμένη παρουσιάζει μορφάς, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν χωρὶς ἀμφιβολίαν τὴν ὑπαρξίν Ἑλληνικοῦ βάρους εἰς αὐτάς.

Περιλαμβάνονται ἐπίσης Ἀραβικαὶ λέξεις εἰσελθούσαι εἰς τὴν τουρκικὴν διὰ τῆς Ἱταλικῆς ἐνῶ ἀποκλείονται Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐγγραφεῖσαι εἰς τὴν Τουρκικὴν διὰ τῆς Ἀραβικῆς.

Ἐκαστον ἄρθρον ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα τοῦλάχιστον τμήματα. Εἰς τὸ *πρῶτον* δίδεται τὸ ἔτυμον τοῦ ὄρου Ἱταλικὸν ἢ Ἑλληνικόν. Βενετικὴ ἢ Γενουατικὴ καταγωγὴ αὐτοῦ ὑποδηλώνεται. Ἡ ἔλλειψις παρομοίου καθορισμοῦ ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Τουρκικὸς ὄρος ἔχει ληφθῇ ἀπὸ κλασσικὸν Ἱταλικὸν ἢ στηρίζεται εἰς μορφήν διαλέκτου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παρομοίαν μὲ μορφήν τῆς κλασσικῆς γλώσσης. Ἐπίσης ὑποδεικνύονται μεταξὺ τῶν ἔτυμολογικῶν Ἑλληνικῶν μορφῶν αἱ ἀρχαῖαι ἢ βυζαντιναί. Ἐάν τοῦτο δὲν συμβαίῃν τότε ὁ τύπος εἶναι ἢ σύγχρονος ἢ τύπος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔχομεν παλαιὰν μαρτυρίαν.

Εἰς τὸ *δεύτερον* Τμήμα, τὸ Τουρκικόν, καταγράφονται αἱ μορφαὶ τῶν

ὄρων μεταγεγραμμένοι εἰς τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, ἐνίοτε καὶ χωρὶς τὴν ἔνδειξιν τῶν πηγῶν, ἐνῶ δι' ὑποσημειώσεως δίδεται ἡ γραφὴ εἰς τὴν Ἀραβικὴν. Προστίθεται ὕλικὸν προγενέστερον τοῦ 1840 ἢ προερχόμενον ἀπὸ Ἀρχαία πρὸ τοῦ 1800, ἐνῶ συμπληρῶνται ἀπὸ παρόμοιον ἐκ τῆς συγχρόνου φιλολογίας. Δίδονται ἀκόμη καὶ σύνθετοι Τουρκικαὶ ἐκφράσεις.

Εἰς τὸ *τρίτον* Τμῆμα παρέχεται ἡ ἱστορία τοῦ σχετικοῦ ὅρου εἰς τὴν Μεσόγειον, ἡ παλαιότητι ἐτυμολογία αὐτοῦ, ἡ χρονολογία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὅρου ὡς ναυτικοῦ εἰς τὴν Μεσόγειον, χρονολογία ὅμως ἡ ὁποία καθορίζει μόνον τὸν *terminum ante quem* τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ὅχι τὴν κυρίως περίδον τῆς γενέσεώς του. Ὅμοίως σημειώνεται ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ὅρου εἰς τὴν Μεσόγειον μὲ σειρὰν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.

Εἰς τὸ *τέταρτον* Τμῆμα, μὴ περιλαμβανόμενον πάντοτε εἰς ὅλα τὰ λήμματα, δίδονται ποικίλαι σημειώσεις καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὅρου δι' ἀραβικῶν χαρακτήρων ὅπως συναντᾶται εἰς τὰς πηγάς.

Ἡ κατανομὴ τῆς ὕλης τοῦ μέρους τούτου ὡς καὶ ἡ διαπραγμάτευσις αὐτῆς εἶναι λίαν μεθοδική. Οἱ συγγραφεῖς ὅμως, ἐν ὅψει τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας πολλάκις παρουσιάζει ἡ πλήρης καὶ ἐκτενὴς ἐξέτασις ἐκάστου τῶν ὄρων, ὁμολογοῦν ὅτι διὰ πολλὰς περιπτώσεις εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παρουσιάσουν ἀπλῶς τὸ ὕλικόν, δι' ἄλλας δὲ νὰ καταγράψουν τὰς ὑπὸ ἄλλων μελετητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος προταθείσας ἐρμηνείας χωρὶς νὰ λάβουν οἱ ἴδιοι ἐπ' αὐτοῦ θέσιν. Τέλος ἀποφαίνονται ὅτι διὰ μίαν ἀποτελεσματικὴν ἐργασίαν ἐπὶ ὕλικου τόσο ἐκτεταμένης καὶ πολυπλόκου περιοχῆς, ὡς εἶναι ἡ περὶ τὴν Μεσόγειον, ἀπαιτεῖται ἡ συνεργασία πολλῶν ἀτόμων.

Τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς εὐσυνειδησίας μεθ' ἧς οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος ἔργου ἐργάσθησαν. Διὰ μίαν ὅμως τόσο ἐκτενὴ ἐργασίαν ἡ πλήρης ἐπὶ μέρους βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις ὡς καὶ ἡ πλήρης ἀναγραφὴ τῶν τύπων τῶν ὄρων, ἰδίᾳ τῶν διαλεκτικῶν, εἶναι ἀληθὲς δυσκολώτατον πρᾶγμα. Οὕτω π.χ. ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν τμῆμα τοῦ βιβλίου σημειώνομεν ὅτι περὶ τῆς λ. *σαβούρα* (§ 837, σ. 561) ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ μελέται τῶν Γ. Χατζιδάκι¹ καὶ Β. Φάβη, *Σαβούρα - σάβουρος*², ὁμοίως περὶ τῶν λ. *σόκος - σοκίζω* κ.λ. (§ 46, 595, σ. 79 - 80. 402 - 403) σχετικὴ εἶναι ἡ ἡμετέρα μελέτη, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά (Σῶκος - σωκάρι - Σωκαράς)*³. Διὰ τοὺς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τύπους τῶν ὄρων σημειώνομεν ἐπίσης ὅτι π.χ. ὁ τύπος *ἀργάτης* (§ 769, σ. 507 - 508) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς τροχαλίας, δι' ἧς ἀνασύρεται ἡ ἄγκυρα τῶν ἱστιοφόρων, δὲν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Πόντον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνδρον. Ὅμοίως τὸ *μποζαργάτης* (Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκ.) καὶ *μποτίζαργάτης* (Ἑπίτης).

¹ Ἀθηνᾶ 22 (1910), σ. 223 - 227.

² Ἀθόθι 51 (1941), σ. 113 - 120.

³ Ἀθόθι 59 (1955), σ. 40 - 44.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγεται καὶ ἄλλαχού τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ὑπὸ τοὺς τύπους *μποτξαργάτης* (Ἄνδρος· ἐνταῦθα καὶ παροιμία ἐπὶ τοῦ ἰσχυρογνώμονος: τὸ κεφάλι του δὲ γυρίζει μὴδὲ μὲ τὸ *μποτξαργάτη*), *μποτξεργάτης* (Ἀνατ. Θοράκη), *ποτξαργάτης* (Βιθυνία) καὶ *μποτξαργάτ*· τὸ (Προποντίς). Ὡς στροφεῖον ἐν τῷ ἐλαιοτριβεῖφ λέγεται *μποτξαργάτης* ἐν Χίφ καὶ Κρήτῃ. Ἐπίσης ἡ λ. *διακαμός* (§ 763, σ. 505-506) πλὴν τῆς Σωζοπόλεως ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Προποντίδα (Μηχανιώνα· Ἀρτάκην). Λέγεται ὅμως καὶ *γιακαμός* Προποντίς (Μάδυτος) ΚωνΠολίς¹. Ἐν Προποντίδι λέγεται καὶ ρ. *διακαμίζω* (φωσφορίζω· ἐπὶ τῶν ἰχθύων ἰδίᾳ, παλαμίδος, σαρδέλλας, κολλιού).

Ὅμοιως διὰ τὸν ὅρον *παπαφίγος* (§ 464 *parafigo*, σ. 332) σημειώνομεν ὅτι πλὴν τῶν ἀναγραφόμενων τύπων ἔχομεν καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας κατὰ τόπους: *μπαμπαφίκος* (Ἄνδρος) *μπαμπαφίος* (Κεφαλληνία), *παμπαφίγος* (Μεγίστη, Κάσος, Σύμη), *μπαμπαφίγος* (Προποντίς, Σκίαθος), *μπαμπαφίγος* Λεξικὸν Βάιγελ (1804) *μπαμπαφίγος* (Λεξικὸν Βυζαντίου 1874), *βαμβαφίγος* (Τομπάζη Ἰ., Ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Μανώλης Τομπάζης. Ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 174).

Ἐνίων ἐκ τῆς Ἱταλικῆς Ἑλληνικῶν λέξεων ἐνῶ ὑπάρχει ὁ τύπος, δὲν ὑπάρχει ἡ σημασία αὐτοῦ ὥς ναυτικοῦ ὅρου ἀλλ' ὥς ὅρου δηλωτικοῦ ἄλλης σημασίας π.χ. ἡ λ. *καβαλλέττο* (§ 183 *cavalletto*, σ. 162) εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲν ὑπάρχει ὥς ναυτικὸς ὅρος, λέγεται ὅμως διὰ τὴν δηλώσῃ τὸν ξύλινον τρίποδα τῆς κλίνης (Ἡπειρος, Λευκάς, Στερεὰ Ἑλλάς, Καλάβρυτα) ἢ ξύλινον τρίποδα, ἐργαλεῖον τῶν σαγαματοποιῶν ἢ παρόμοιον τῶν βυρσοδεψῶν (Ἀθῆναι).

Ἰσως ἐπὶ παρομοίων περιπτώσεων τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος σημειώσωμεν προσεχῶς καὶ ἄλλα τινά.

Πλουσιώτατον εἶναι τὸ *τέταρτον* τμήμα, τὸ βιβλιογραφικὸν δηλ. τμήμα τῶν *Πηγῶν* καὶ τῶν *Βοηθημάτων*. Ἀναγράφονται αἱ *Πηγαὶ* 1) Διὰ τὸ *Τουρκικὸν γλωσσικὸν ὀλίκον* (σ. 600-610), δηλ. λεξικά καὶ γλωσσάρια, συλλογαὶ δημῶδων ναυτικῶν ἐκφράσεων, γλωσσάρια παλαιῶν ὅρων συμπληρωθέντα κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ον αἰῶνα, διαλεκτικὰ λεξικά καὶ γλωσσάρια, αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ ναυτικαὶ μελέται, ἐπίσης ἀλιευτικαὶ καὶ σπογγαλιευτικαὶ ἐργασίαι, συλλογαὶ ναυτικῶν νομικῶν ὅρων, τοπωνύμια, τοπογραφικαὶ ἐργασίαι καὶ σύγχρονοι φιλολογικαί, λογοτεχνικαὶ καὶ λαογραφικαὶ συγγράμματα. 2) Διὰ τὰς *Ἀραβικὰς λέξεις* (σ. 610-613) ἀναφέρονται λεξικά καὶ ἐργασίαι περὶ τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης, περὶ γλώσσης τῆς Μάλτας, τῆς Β. Ἀφρικῆς, τοῦ Μαρόκκου, τῆς Ἀλγερίας, τῆς Τυνησίας, τῆς Τριπολίτιδος, τῆς Αἰγύ-

¹ Ἀλλαχού τῆς Ἑλλάδος (Εὐβοίαν, Σκίαθον, Σκόπελον) ἡ λ. *διακαμός* σημαίνει τὸν διαγραφόμενον καὶ ταχέως ἐξαφανιζόμενον ἥσχιον ἀνθρώπου ἢ ζῴου.

πτου, τῆς Ἑρυνθρᾶς Θαλάσσης, τῆς Συρίας, τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ἰράκ καὶ τῆς Βερβερίας. 3) Διὰ τὰς Ἑλληνικὰς λέξεις (σ. 613-615) οἱ συγγραφεῖς ἔχουν ὑπ' ὄψιν τὼν τὰς ἐργασίας τῶν: Λ. Παλάσκα, Γαλλοελληνικὸν λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὄρων καὶ τῶν συναφῶν ἐπιστημῶν ταξινομηθὲν καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ Μ. Γούδα, Ἐν Ἀθήναις 1898-1908, Λ. Ἡπίτη, Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικὸν τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1908-1910, Σ. Λυκούδη, Διάφορα σχετικὰ ἄρθρα εἰς τὴν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. Α. J a l, Glossaire nautique, Paris 1848, Ν. C. Apostolides, La pêche en Grèce, Athènes 1883, Γ. Δροσίνη, Τὸ ψάρεμα, Ἐν Ἀθήναις 1904, Κ. Μπασιτῆ, Τ' Ἀλιευτικά, Ἀθήνα, 1935. Ἐκ τῶν διαλεκτικῶν μελετῶν χρησιμοποιοῦν τοῦ Α. Παρασκευοπούλου, Ἡ ψαρική στὴ Σωζόπολι, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ, 2 (1934/1935), σ. 69-95 καὶ ὅλκον ἐκ Κεφαλληνίας τὸ ὁποῖον γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς K a h a n e.

Διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν σημειώνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ Α. Cartault, La Trière athenienne, Paris 1881, διὰ τὴν Βυζαντινὴν τοῦ Α. Dain, Naumachica, Paris 1943, τὰς μελέτας τοῦ Φ. Κουκουλῆ καὶ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως (13-14 αἰ.), τοῦ Μαχαίροῦ (15 αἰ.), τοῦ Μάτση (17 αἰ.), τοῦ Γαλαξειδίου (18 αἰ.), τὸν Βοστρώνιον (17 αἰ.), τοῦ Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλὰς 1453-1821, Ἀθήνησι 1869 (17-18 αἰ.), τὸ Λεξικὸν τοῦ Σομαβέρου (1709) καὶ τοῦ Α. Delatte, Les Portulans grecs, Liège-Paris 1947 (16 αἰ.). Διὰ τὰς ἐκ τῆς Ἰταλικῆς λέξεις τῆς Ἑλληνικῆς σημειώνουν τοῦ Ε. Meyer, Neugriechische Studien, III, Die lateinischen Lehnwörter im Neugriechischen, Wien 1895, Μ. Triandaphyllidis, Lehnwörter der mittellateinischen Vulgärliteratur, Strassbourg 1909, D. C. Hesseling, Les mots maritimes empruntés par le grec aux langues romanes, Amsterdam 1903. Τέλος χρησιμοποιοῦνται καὶ προγενέστεραι σχετικαὶ ἐργασίαι τῶν Η. καὶ R. K a h a n e¹. Οἱ συγγραφεῖς ἰδιαιτέρως σημειώνουν ὅτι ἔλα-

¹ Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἔχουν ἀσχοληθῇ εἰδικῶς περὶ τὴν μελέτην τῶν ναυτικῶν λέξεων τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον χωρῶν, ἐκ δὲ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν τῶν ἀναγράφωμεν μερικὰς, ὥς: 1) Italienische Ortsnamen in Griechenland. Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie 36, Athen 1940 [πρ. D. Georgacas, Italian Place-Names in Greece and Place-Names from Italian Loanwords, Beiträge zur Namenforschung 1950, σ. 149-170]. 2) Italienische Marinewörter im Neugriechischen anlässlich, ἐν D. C. Hesseling, Les mots maritimes, Archivum Romanicum 22 (1938), p. 510-582. 3) Zur neugriechischen Seemannssprache anlässlich Vidos, Parole marinaresche, Byz. Neugr. Jahrb. 15 (1939), p. 91-129. 4) Turkish Nautical terms of Italian Origin, Journal of the American Oriental Society, 62 (1942), p. 238-261 (περιλαμβάνει 208 λήμματα). 5) Toponyms as Anonymyms, Names 5 (1957), p. 241-245. 6) Two nautical terms of Greek origin, Etymologica 1958, p. 417-

βον ὑπ' ὅψιν τὸ πλουσιώτατον ὕλικόν, τὸ ὑπάρχον εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἰς αὐτὰ οἱ Η. καὶ R. Kahane εἰργάσθησαν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1932 - 1933. Διὰ τὰς γλώσσας τῶν χωρῶν τῆς Ἀν. Μεσογείου, δηλ. Βενετιαν, Δαλματίαν, Ἀλβανίαν καὶ τέλος Ρουμανίαν, χρησιμοποιοῦν ἀναλόγους μελέτας.

Πλουσιώτατον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ τμήμα τῶν *Βοηθημάτων*. Εἰς 530 περίπου ἀνέρχονται οἱ ἀναγραφόμενοι τίτλοι τῶν ἐργασιῶν τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ' ὅψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ μνημονευθέντος ἔργου τῶν. Μεταξὺ αὐτῶν φυσικὰ καταγράφονται καὶ μερικὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης λεξικά καθὼς καὶ τινες γλωσσικαὶ πραγματεῖαι.

Παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τῶν βοηθημάτων ἡ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἐν σχέσει πρὸς τὴν Τουρκικὴν εὐρίσκειται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν. Τοῦτο νομίζω ὅτι συμβαίνει ὅχι δι' ἑλλειψιν σχετικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ αἰτίας μιᾶς ὀλιγώτερον ἐπιμελημένης βιβλιογραφικῆς ἀναγραφῆς τῶν Ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τῶν βοηθημάτων.

Ἡ μελέτη αὕτη τῶν Kahane καὶ Tietze νομίζω ὅτι θέτει ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης τῆς συντάξεως ἐνὸς πλήρους Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ὀνοματολογίου περιλαμβάνοντος καὶ τοὺς κατὰ καιροὺς χρησιμοποιοιθέντας δημῶδεις ὄρους.

Δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι, πλὴν τῆς ἐργασίας τοῦ Α. Παλάσκα, δὲν ἔχομεν ἐν νεώτερον καὶ πλήρες λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὄρων ἐν τῇ εὐρείᾳ χρήσει αὐτῶν. Ἡ προσπάθεια τοῦ ναυάρχου καὶ Ἀκαδημαῖκου Σ. Λυκούδη¹ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπέτυχε μόνον τὴν ἐν ἔτει 1933 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν συγκρότησιν ἐξ εἰδικῶν ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην καὶ σύνταξιν Λεξικοῦ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ναυτικῶν ὄρων. Δὲν γνωρίζομεν ποίαν ἔκτασιν καὶ μορφήν θὰ εἶχε τὸ ἐν λόγῳ Λεξικόν (ἂν δηλ. θὰ περιελάμβανε καὶ τὰς ἰδιωματικὰς ναυτικὰς λέξεις), διότι ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη οὐδὲν τὸ θετικὸν ἀπέδωσε.

439. 7) H. and R. Kahane - O. Koshansky, Venetian nautical terms in Dalmatia, Romance Philology 7 (1953-1954), p. 156-170, 333-342.

¹ Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ναυτικοῦ ὀνοματολογίου καὶ τῆς ἐνεστώσης θέσεως αὐτοῦ, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 14 (1940), σ. 102. Τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Μπαλάσκα, χειρόγραφον ἀντίγραφον εὐρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ναυτικῆς Σχολῆς Δοκίμων. Τοῦτο περιλαμβάνει πῖνακα 2050 περίπου ἐπισημοποιητέων ὄρων καὶ 1650 περίπου κοινοβαρβαρικῶν. Βλ. Σ. Λυκούδη, ἐνθ' ἂν., σ. 98 σημ. Ναυτικούς τινες ὄρους εὐρίσκει τις καὶ εἰς Ν. Βρυώνη, Ἐξέτασις τῶν μαθητῶν περὶ ναυτιλίας..., Ἐν Σύρα 1831, σ. ζ' - 194. Τοῦ αὐτοῦ, Μαθήματα τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης..., Ἐν Ἐρμούπολει 1839, σ. η' - 125 καὶ ἐν Θ. Ρ. τοῦ Μ., Μαθήματα τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον μεταφρασθέντα..., Ἐν Βονωνίᾳ τῆς Ἰταλίας 1806, τόμοι 1-2.

Ἐν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς ναυτικῆς γλώσσης ἀσφαλῶς θὰ ἦτο χρησιμώτατον. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ναυτικὴν μας ὁρολογίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν, πρὸς τὴν μεταγενεστέραν, πρὸς τὴν Βυζαντινὴν καὶ πρὸς τὴν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἰσχύσασαν. Οὕτω θὰ διεκρίναμεν σαφέστερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς Τούρκους ὧς καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς Ἑλλήνας ἐπίδρασιν τῶν ξένων, ἰδίως τῶν Βενετῶν. « Ἡ μακραίων — γράφει ὁ Σ. Λυκούδης¹ — εἰς τὴν γαληνοτάτην νύμφην τοῦ Ἀδριατικοῦ ὕποταγῇ τῶν τε νήσων καὶ τῶν παραλίων μας καὶ ἡ διαρκούσης ταύτης ναυτολογίας τῶν ναυτικῶν μας εἰς τὰ τοσοῦτα τῶν γαλερῶν εἴτε ἐθελουσία εἴτε ὑποχρεωτικῇ καὶ βιαίᾳ διέπλυσαν ἰδίαν ναυτικὴν γλῶσσαν, ἐπιβληθεῖσαν διὰ τῆς χρήσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ ὑποκατέστησαν τὴν τὴν τελείως λησμονηθεῖσαν καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνωστομένην Βυζαντινὴν τοιαύτην, ἀπετελέσθη δὲ αὕτη ἐξ ὄρων ἰσπανικῶν καὶ ἰταλικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἑλληνοποιηθέντων τὴν κατάληξιν, εἰς οὓς δὲ προστετέθησαν διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κυριάρχου καὶ πολλὰ Τουρκικὰ, πάντως ὅμως ἐπεκράτουν ἐν τῇ ναυτικῇ μας γλώσσῃ οἱ ἐνετικοὶ ὅροι ». Καὶ συνεχίζει² : « Πάντες οἱ κλάδοι τοῦ ναυτικοῦ ἔχουν τὸ μὴ ἐπισήμως θεσπισμένον, οἷον αὐτοσχέδιον ὀνοματολόγιόν των, χρῆζον βεβαίως θεωρήσεως καὶ ἀνασκευῆς, ἀλλὰ πάντως δυνάμενον νὰ παρὰσχῇ μεγίστην διευκόλυνσιν εἰς τοὺς ἐπεξεργασσομένους αὐτὸ γραμματικούς ἢ γλωσσολόγους Ἀκαδημαϊκοὺς καὶ τοὺς εἰδικούς ἐν ἑκάστῳ κλάδῳ ἀξιωματικούς ».

Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι ὅσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου παρατηρεῖ ὁ Π. Σεγδίτσας³ λέγων : « Ἐξυπακούεται ὅτι μεγαλυτέραν δυσκολίαν θὰ παρουσίαζεν ἡ παρακολουθήσις τῶν μεταβολῶν ἅστινας ὑπέστησαν αἱ ἰταλικαὶ ναυτικαὶ λέξεις, ἂν ἢ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὃ δὲ τυχὸν ἐπιληφθησόμενος τούτου θὰ ἔπρεπε νὰ ἦ εἰδικὸς γλωσσολόγος λατινιστής, βαθεῖαν γνῶσιν ἔχων καὶ τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν, ρωμανικῶν ἀλλέως καλουμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων, ἐπὶ πλεόν δὲ πείραν ἐκτεταμένην τῶν ναυτικῶν πραγμάτων κεκτημένος, ἂν μὴ ναυτικὸς ὁ ἴδιος, διαθέτων δὲ καὶ ὅλον τὸν καιρὸν διὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ὕλικου, ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἀπαραιτήτου ἱκανῆς βιβλιογραφίας, ὧς πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδίας ἀτομικῆς ἐρεῦνης μεταξὺ τῶν ναυτικῶν τῆς Ἑλλάδος κέντρων, διὰ τὸ παρόν, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ σαφῇ καὶ πλήρῃ εἰκόνα τῆς ὅλης ἐξελίξεως ».

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος μία πλήρης Ἑλληνικὴ ναυτικὴ βιβλιογραφία

¹ Ἐνθ' ἀν., σ. 93 - 94.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 101 - 102.

³ Ἡ ἐπιρροή τῶν Λατινογενῶν γλωσσῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ναυτικοῦ γλωσσαρίου μας, Ἀθήναι 1940, σ. 8.

φία¹, ἔξ ἧς θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀντλήσωμεν τὸ ναυτικὸν γενικῶς ὀνοματολόγιον. Συμπληρωματικῶς ὅμως πρὸς ὅσα οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουν, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, μετὰ τὸ 1933, ὅτε οἱ Η. καὶ R. Kahane εἰργάσθησαν εἰς αὐτά, ἐπλουτίσθησαν ἐκ τῆς μέχρι καὶ σήμερον συνεχιζομένης ἀποδελτιώσεως ἐντύπων ἐργασιῶν καὶ χειρογράφων γλωσσικῶν συλλογῶν, διὰ πολλῶν χιλιάδων δελτίων — σχεδὸν ἐδιπλασιάσθησαν —, ἐπίσης ὅτι καὶ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἰδίων ἐνδιαφερόντων του ἔχει καταρτίσει Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ γενικῶς βίου, ἐνθα πολλὰ τις τὰ ἐνδιαφέροντα εὐρίσκει.

Ἀξιοσημεῖωτον ἐπίσης εἶναι, καθὼς ἀναφέρει ὁ Σ. Λυκούδης², ὅτι «ὁ πλωτάρχης οἰκονομικὸς Π. Σεγδίτσας κατήρτισε πλήρη συναγωγὴν μεθ' ἐρμηνείας — ἀλφαβητικὸν οἶονεῖ λεξιλόγιον μὲ στοιχεῖον εἰσόδου τὸν Ἑλληνικὸν ὄρον καὶ μὲ ἀντιστοιχοῦς τὸν Γαλλικόν, Ἀγγλικόν, Γερμανικόν καὶ Ἰταλικόν — πάντων τῶν ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην σχετιζομένων ὄρων, τόσον ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου ὀνοματολογίου ὅσον καὶ τῶν μὴ θεσπισμένων ἢ ἀναγεγραμμένων πλὴν δοθέντων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἐπιβληθέντων διὰ τῆς χρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων οἵτινες εἰς οὐδετέραν τῶν κατηγοριῶν ὑπαγόμενοι ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῶν συγγραφῶν τῶν εἰς ἃ ἀπαντῶσι συγγραμμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων τὸ ὑπουργεῖον ἔχει ἐγκρίνει ἢ ἐκδώσει ἀσχέτως τοῦ ἐπιτυχῶς ἢ μὴ τῶν μέσῳ αὐτῶν καινουργηθέντων ὄρων».

Τὸ Λεξικὸν αὐτὸ εἶδον ἐν χειρογράφῳ παρὰ τῷ συγγραφεῖ, περιλαμβανει δὲ ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδας ναυτικῶν λέξεων τὰς ὁποίας οὗτος συνεκέντρωσεν ἐκ ναυτικῶν συγγραμμάτων ἀλλὰ κυρίως ἐξ ἐπισκέψεως ναυτικῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὃ ναυτικὸς ὁ ἴδιος. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν πληρότητα καὶ ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας. Αἱ λέξεις καταγράφονται μὲ τὸν ἐπίσημον ναυτικὸν ὄρον (ὥς καὶ μὲ τὸν ἀντίστοιχον Γαλλικόν, Ἀγγλικόν, Γερμανικόν, Ἰταλικόν καὶ Ἰσπανικόν) ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν νῦν ἰδιωματικόν.

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει καταρτίσει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ Λεξικὸν ἀλιευτικῶν ὄρων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἄνω τῶν 5 χιλιάδων λέξεις ἀλιευτικὰς

¹ Περὶ τούτου βλ. G. Meyer, Neugriechische Studien IV (1895). Η. καὶ R. Kahane, Mediterranean Bibliography. Italian Loan - Words in Modern Greek, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, vol. VII (1939 - 1944), pp. 187 - 228. Δ. Β. Βαγιακάκου, Συμβολὴ εἰς τὴν γλωσσικὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἐτῶν 1939 - 1947, Λεξικογραφικὸν Δελτίον (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) 4 (1942 - 1948), σ. 155 - 176. Τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικὴ βιβλιογραφία 1939 - 1956, Ἀθηνᾶ 61 (1957), σ. 104 - 222. Ἐπίσης βλ. τὴν Λαογραφικὴν Βιβλιογραφίαν (1921 - 1953) τῶν Ἑπετηρίδων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας, τόμ. 5 (1945 - 1949) [1950], σ. 181 - 183. 8 (1948 - 1955) [1956], σ. 198 - 201 καὶ 9 - 10 (1955 - 1957) [1959], σ. 179 - 184.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 103.

καὶ ὀνόματα ἰχθύων τῆς Μεσογείου. Τὰ δύο ὅμως ταῦτα σπουδαιότατα λεξικά παραμένουν ἀνέκδοτα. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν τὸ Γενικὸν Ἑπιτελεῖον Ναυτικοῦ ἢ τὸ Ὑπουργεῖον Ἑμπορικῆς Ναυτιλίας ἢ ἄλλος τις Μαικήνας ἤρχετο χορηγὸς διὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν, διότι ταῦτα θὰ ἀποβοῦν χρησιμώτατα ὄχι μόνον εἰς ναυτικούς γενικῶς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τοῦ ἐκδιδομένου ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ παλαιὰ ναυτικὴ ὀρολογία βαίνει ὀλονέν πρὸς ἐξάλειψιν¹, συναποθνήσκουσα μετὰ τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ τὸ ὅποιον τοσοῦτον καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξυπηρέτησε.

Σημειώνομεν κατωτέρω τοὺς τίτλους μερικῶν μελετῶν αἱ ὁποῖαι πολλὰ δύνανται νὰ προσφέρουν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ὀνοματολόγιον ἢ γενικώτερον μὲ τὸ Λεξικὸν τῶν ναυτικῶν μας λέξεων. Αἱ μελέται αὗται δὲν ἀναγράφονται εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν τμήμα τοῦ μνημονευθέντος ἔργου τῶν H. καὶ R. Kahane - A. Tietze.

Γενικῶς χρήσιμα διὰ τοὺς Ἱταλικούς (Βενετικούς) ὄρους εἶναι πλὴν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ G. Boerio καὶ τὰ τῶν: Scarabelli, Vocabolario universale della lingua Italiana, Venezia 1878. Fincati, Dizionario di Marina, Genova - Torino 1870. S. Stratico, Vocabulaire de Marine (Francois-Anglois-Italien) Milano 1813. P. Contarini, Dizionario Veneziano, Venezia 1844. C. F. Mutinelli, Lessico Veneto, Venezia 1852. G. Biundi, Dizionario Siciliano-Italiano, Palermo 1857. Prete Francesco Fontanella, Vocabolario Greco-Italiano, Italiano-Greco, Venezia 1821.

Ἐπὶ πλέον μνημονεύομεν καὶ τὰς κατωτέρω ἐργασίας:

Jules Var, L'art nautique dans l'antiquité et spécialement en Grèce, Paris.

G. De la Landelle, Le langage des marins. Recherches historiques et critiques sur le vocabulaire maritime. Expressions figurées en usage parmi les marins. Recueil d'expressions techniques et pittoresques, Paris 1886.

Cecil Torr, Ancient ships, Cambridge 1894.

E. Jurien de la Gravière, La marine des Ptolemées et la marine des Romains. vol. 1-2.

Argyropoulos P., Les Grecs et la mer. Étude publiée dans la

¹ Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Ἀγῶνος εἶχεν ἐκδηλωθῇ τάσις πρὸς ἐπικράτησιν ἐν τῷ ναυτικῷ ἀρχαϊζόντων ὄρων. Παρὰ ταῦτα τῷ 1840 ὑπεβλήθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν πῖναξ ὀνοματολογίου ὕλικῶν ἀπογεγραμμένων εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ναυστάθμου μὲ ἰταλικάς, τουρκικάς, καὶ ἄλλας διεφθαρμένας ὀνομασίας, βλ. Σ. Δυκούδη, ἐνθ' ἄν., σ. 96.

revue «L'Hellénisme» (No 6-11). Publication revue et augmentée, Athènes 1904, σσ. 76.

Π. Ε. Σεγδίτσα, Κωπήρη και ίστιοφόρα πλοῖα, Ἀθῆναι 1940, σσ. 279. [Σύντομος ιστορική ἐπισκόπησις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρωτογόνων πλωτῶν μέσων μέχρι σήμερον μετὰ 160 εἰκόνων, σχεδιαγραμμάτων, φωτογραφιῶν κ.λ.π.].

Διὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, πλὴν τῶν μελετῶν τοῦ Φ. Κουκουλέ, ναυτικούς ὅρους καὶ ἄλλας εἰδήσεις περιέχουν καὶ αἱ κάτωθι μελέται :

Γούδα Μ., Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, Ἀθῆναι 1909.
Ράδου Κ., Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου. Ὑλικόν, ὁργάνωσις, τακτική, ἱστορία, Ἀθῆναι 1920, σσ. 151.

Σακελλαρίου Α. - Πιλάτου, Τὸ πυροβολικὸν κατὰ τὴν δύσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας. Ἔκδ. Ναυτικῆς Ἐπιθεωρήσεως 1928.

Πασπάτη Α., Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, Ἐν Ἀθήναις 1890.

— Τὸ ἐμπόριον τῶν Γεννουησίων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ κατὰ τὸν μεσαίωνα, Περιοδικὸν Ἑλλην. Φιλολ. Συλλ. ΚΠόλεως 6 (1873), σ. 138-165, 7 (1874), σ. 82-126, 8 (1874), σ. 152-163 [= Τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντινὰ μελέται, ΚΠολις 1877, σ. 127-176].

Σαράφη Κ. Α. - Πιτζιπιοῦ, Ὁ ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος, Ἀθῆναι 1907. Πβ. καὶ Βυζαντινὰ ναυτικὰ ζητήματα, ΕΕΒΣ 5 (1928), σ. 193-199.

Ἀλεξανδρῆ Κ. Α., Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1957, σσ. 526 [Κρίσεις Γ. Κόλια, ΕΕΒΣ 27 (1957), σ. 407-410].

Διὰ τὴν μετὰ ταῦτα περίοδον καὶ μέχρι σήμερον εὐρίσκει τις ὕλικὸν εἰς τὰ κατὰ καιροὺς ἐκδοθέντα ἔγγραφα διαφόρων Ἀρχείων (Ὑδρας, Κυκλάδων, Ἐπτανήσου καὶ Κρήτης) ὧς καὶ τὰ Ἡμερολόγια πλοίων. Ἐνδιαφέροντα προσέτι εἶναι καὶ τὰ περιοδικὰ Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις, Ναυτικὴ Ἑλλάς, Δελτίον Ὑδροβιολογικοῦ Σταθμοῦ Φαλήρου, Ἐπιθεώρησις Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, Ἀλιευτικὴ καὶ ἄλλα τοπικὰ τοιαῦτα, εἰς ἃ δύναται τις νὰ εὑρῇ ναυτικὰς γενικῶς μελέτας. Ἐκ τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας σημειώνομεν κατωτέρω μόνον μερικὰ ἐνδιαφέροντα :

Ἀνανιάδου Κ., Ἡ λίμνη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἰχθυοτρόφων λιμνῶν τῆς Μακεδονίας, Δελτίον Ἐμποροβιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης 1947, σ. 82-83 [ὄργανα ἀλιείας].

- Ἀνωνύμου, Ἡ ζωὴ στὰ παλὰ καράβια, Ναυτ. Ἑλλάς 1950, τευχ. 217, σ. 7.
- Α. Ο., Οἱ καλαφάτηδες καὶ ἡ τέχνη τους, Αὐτόθι 7 (1935), σ. 3379.
- Βασματζῆ Θ. Β., Γοργόνες καὶ ἀκρόπρωρα. Ἡ διακοσμητικὴ στὰ καράβια, Αὐτόθι 8 (1936), σ. 3655-3656.
- Βογιατζίδου Ἰω., Ὁ ναυτικὸς καὶ ἀλιευτικὸς βίος τῶν Ἀνδρῶν, Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 3 (1956), σ. 302-320 καὶ 4 (1957), σ. 19-66.
- Breart E.-Κανελλοπούλου Η. Φ., Ἐγχειρίδιον ἑξαρτισμοῦ καὶ χειρισμοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1870.
- Γερωντοπούλου Ι., Σφουγγαράδικα ἔθιμα καὶ γράμματα, Ναυτ. Ἑλλάς 1949, τευχ. 202, σ. 6.
- Ἐγχειρίδιον τοῦ Οἰακιστοῦ, Ἐν Ἀθήναις, σ. 97 [ἔκδ. Γεν. Ἐπιτελείου Ναυτικοῦ].
- Ζάππα Τ., Πῶς ψαρεύουν οἱ Καλύμνιοι, Ναυτ. Ἑλλάς 2 (1929/1930), σ. 268.
- Ζάχου Α., Τὰ καράβια τῆς Καστοριάς, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 12 (1936), σ. 161-166.
- Ζώτου Π., Ἡ ἀνὰ τὰς ἀφρικανικὰς ἀκτὰς διὰ σκαφάνδρων σπογγαλιεία, Ἐπιστημονικὴ Ἠχὴ 4 (1910), σ. 62-65, 77-81, 106-108, 126-127.
- Κανελλοπούλου Η. Φ., Μαθήματα ναυτιλίας πρὸς χρῆσιν Ναυτικῆς Σχολῆς Δοκίμων (Λιθογρ. ἔκδ.) 1892.
- Κανονισμὸς τῆς ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων ὑπηρεσίας. Ἐν Ἀθήναις 1837.
- Κανονισμὸς τῆς θαλασσίου ὑπηρεσίας τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοπλοῦας. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1862, σσ. β'-157.
- Κανονισμὸς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας πλοίων. 1889.
- Καρανικόλα Σ., Τὸ μούδιασμα (ἀμμούδιασμα) τῶν σφουγγαριῶν, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρ. 1 (1947), σ. 425-427.
- Κατηφόρη Π., Σίφουνες καὶ Ἀλκυονίδες, Ἀθήνα 1938, σσ. 204.
- Κεφαλᾶ Ν., Ὅδηγία θαλάσσιος θεωρητικῆ καὶ πρακτικῆ, συναθροισμένη ἀπὸ διαφόρους ἐπιστήμονας συγγραφεῖς θαλασσίου καὶ πλουτισμένη μὲ διαφόρους εἰδήσεις παρὰ τοῦ θαλασσοπόρου Καπετὰν Νικολάου Κεφαλᾶ ἐκ νήσου Ζακύνθου. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1817, σσ. 227.
- Κοτσοβίλη Γ. Ι., Περὶ τοῦ ἑξαρτισμοῦ τῶν πλοίων. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1894.
- Κουλούρα Γκίκα Ν., Συνθῆκαι καὶ ὄροι τῆς ζωῆς τῶν ἱστιοφόρων, Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 9 (1949), ἀριθμ. 4, σ. 71-72.
- Κωνσταντινίδου Π., Ἡ ναυπηγικὴ τῶν Σουρμαίνων, Ποντιακὰ Φύλλα 2 (1938), τευχ. 24, σ. 490-491.

Λυκούδη Έμμ., Ψαράδικες ιστορίες. Ἡ ψαρική εἰς τὸν τόπον μας. Ἐν Ἀθήναις 1921.

Λυκούδη Σ., Περί τοῦ παρ' ἡμῖν ναυτικοῦ ὀνοματολογίου καὶ τῆς ἐνεστώσης θέσεως αὐτοῦ, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 14 (1940), σ. 88 - 103.

— Καμποῦνι [ὀνοματολόγιον ναυτικῶν ὄρων], Ναυτ. Ἑλλάς 11 (1940), σ. 1615 - 1617.

— Τὸ ψάρεμα μετὰ τὸ καλαμίδι, Ἑλληνική Ἐπιθεώρησις 18 (1924/1925), τευχ. 26, σ. 2 - 6.

— Τὸ ψάρεμα μετὰ καθετὴ ἢ χανικό, Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 6 (1938), σ. 334 - 363.

— Ὅλιγα τινα διὰ τὸν μέγαν τοῦ ναυτικοῦ μας εὐεργέτην τὸν ποτὲ Λεωνίδα Χ. Παλάσκαν, πλοίαρχον τοῦ Β.Ν. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 13 (1938), σ. 452 - 469.

Μαμμέλη Α., Θαλασσινά, Ἀθήναι 1925.

Μάνεση Στ. Τὸ ψάρεμα μετὰ καλαμίδι, Ὁ Πάν 18 (1948), σ. 73 - 74, 80.

— Ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς ψαρικής. Μετὰ τὸ μπράγκο καὶ μετὰ τὸ καλαμίδι, Αὐτόθι 21 (1950), σ. 165 - 166.

— Ποῦντα - πουντί - κάβος, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις 2 (1928), σ. 137 - 139.

Μαρσέλλου Θ. Ν., Τὸ ψάρεμα καὶ τὰ ψάρια. Τέχνη - θεωρία, πρακτικὴ ἐφαρμογὴ μετὰ λεπτομερεῖ μελέτῃ τοῦ καιροῦ. Πρακτικὴ πρόγνωσις καὶ σημερινὴ ἐξέλιξις τῆς μετεωρολογικῆς Ἐπιστήμης, Ἀθήναι 1948, σσ. 285. [Κρίσεις Σ. Δοντᾶ, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. 25 (1952), 249 - 251].

— Τὰ πρῶτα ψαρέματα, Κυνηγετικά Νέα 1948 ἀριθμ. 201 (11), σ. 342 - 343.

— Τὸ ψάρεμα μετὰ παραγάδια, Αὐτόθι, ἀριθμ. 202 (12), σ. 373 - 375.

— Ἀκόμα λίγα γιὰ τὰ παραγάδια, Αὐτόθι ἀριθμ. 203 (1), σ. 23 - 24.

— Πῶς πιάνομε τὰ ζωντανὰ δολῶματα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 204 (2), σ. 55 - 56.

— Τὰ ψιλοπαράγαδα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 206 (4), σ. 119. 207 (5), σ. 151.

— Πότε καὶ πῶς δολώνονται τὰ ψιλοπαράγαδα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 209 (7), σ. 217.

Μελέντη Γ., Βαφὴ καὶ συντήρησις διχτυῶν, Σκῦρος 1947, τευχ. 5, 6, 121.

Μεσ-ς, Σφονγγαράδες, Ναυτ. Ἑλλάς 1 (1928), σ. 11 - 12, 30 - 31.

Μπαμπούρη Ἐπ. Τὸ σκάρωμα καὶ ριζιμο τῶν караβιῶν στὴ θάλασσα, ὥραϊα ἦθη καὶ ἔθιμα, Αὐτόθι, 1948, τευχ. 194, σ. 7.

Ὁρλάνδου Α., Ναυτικά, ἥτοι ἱστορία τῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα πεπραγμένων ὑπὸ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἰδίως δὲ τῶν Σπετζῶν. Ἐν Ἀθήναις 1869, τόμ. 1 - 2.

Παλάσκα Α. - Κουμμελᾶ Δ. - Ἰωάννου Φ., Ὀνοματολόγιον ναυτικόν. Ἐν Ἀθήναις 1858.

- Παναγιωτοπούλου Π., Ἰχθυοτροφία. Ἐν Ἀθήναις 1915 [ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας] (ὄργανα ἀλιείας, σ. 258-270).
- Πασχάλη Δ., Τὸ ψάρεμα καὶ τὸ κυνήγιον εἰς τὴν νῆσον Ἀνδρον, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 1 (1925), σ. 23-44.
- Περίδη Π. Μ., Λεξικὸν ἑλληνικὸν καὶ ἰταλικόν. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1854.
- Ποταμιάνου Θ., Ἀλιευτικὰ ἐργαλεῖα, Ναυτ. Ἑλλὰς 6 (1933-1934), σ. 1804, 1810, 1845-1846, 1876. 7 (1935), σ. 1981-1982.
- Ψάρεμα μὲ συρτή, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. Περιόδ. Ε-2 (1928) φύλλ. 141, σ. 6.
- Ψάρεμα μὲ καθετή, Αὐτόθι, φύλλ. 138, σ. 6-7.
- Τὸ παραγάδι, Αὐτόθι, φύλλ. 131, σ. 7-8.
- Μὲ τὸ γυαλὶ τοῦ ψαῤῥ, Ἀθῆναι 1952, σσ. 270.
- Ἐδῶ βυθός, Ἀθῆναι 1951, σσ. 211.
- Στὰ ρηχὰ καὶ στὰ βαθειά, Ἀθῆναι 1955, σσ. 184.
- Ράδου Κ., Ναυτικὴ τακτικὴ τῶν ἀρχαίων. Χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης. Εἰσαγωγή, κείμενον. [Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ὑπὸ Κ. Müller]. Ἐν Ἀθήναις 1898, σσ. 91.
- Ἱστορία τοῦ ναυτικοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Προλεγόμενα. Σημειώσεις. Ἐν Ἀθήναις 1890.
- Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ναυτικὴν ἀρχαιολογίαν. Τὸ παρ' Ὀμήρῳ ξυστόν *ναύμαχον*. Ἡ Ὀδυσσεύς σχεδία. Ἐν Ἀθήναις 1895.
- Ράλλη-Τζελεπή Ζ., Πῶς ψαρεύεται καὶ καλλιεργεῖται ὁ ἀστακός, Ἥλιος 9 (1949), σ. 552.
- Σακελλαρίου Α., Ἐγχειρίδιον ἀρμενιστοῦ, Ἀθῆναι 1915, σσ. ις'-584. [ἐκδ. Ὑπουργ. Ναυτικῶν, σ. 555-572 Σύντομον ναυτικὸν ὀνοματολόγιον. Ἐπίσημον-Κοινόν].
- Σεγδίτσα Π. Ε., Ἡ ἐπιρροὴ τῶν Λατινογενῶν γλωσσῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ Ναυτικοῦ γλωσσαρίου μας, Ἀθῆναι, 1940, σ. 30. [Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, Ἰούνιος 1940].
- Σηματολόγιον πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἐν Ἀθήναις 1861.
- Σπάλα Π., Τράτες στὸ Σαρωνικόν, Ἐργατικὴ Ἑστία 1948 ἀριθμ. 3 (15), σ. 58.
- Συρίου Δ., Τὰ θαλασσινά. Ναυτικὴ νησιώτικη λαογραφία, Σύρα 1949, σσ. 40.
- Ταρσοῦλη Ἀθηνᾶς, Οἱ σφουγγαρεῖδες, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρ. 1 (1947), τευχ. 2, σ. 53-56.
- Κάλυμνος, τὸ νησί τῶν σφουγγαράδων, Δωδεκάνησα 2 (1948), σ. 213-231.

Ταρσούλη Ἀθηνᾶς, Ἀπὸ τῆ ζωῇ καὶ τὰ βάσανα τῶν σφουγγαράδων, Ἀττόθι, 3 (1950), σ. 270-275.

Τζωρτζάκη Φωτεινῆς, Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ἀθῆναι 1950, σσ. 112. Τσοπανάκη Α., Τὸ ἰδίωμα τῆς Χάλκης Δωδεκανήσου, Ρόδος 1949, σ. 124-127.

Φαλιτάιτς Κ., Οἱ Σκοπελίτες καρβομαραγκοί, Ναυτ. Ἑλλάς 1 (1928), φ. 29, σ. 94.

— Οἱ ψαρᾶδες καὶ οἱ ψαροφάγοι τῆς Ἑλλάδος, Ἀττόθι, σ. 16.

— Κουρσάροι καὶ κοντραμπατζήδες, Ἀττόθι 2 (1929/1930), σ. 486.

— Οἱ φιγοῦρες τῶν παλιῶν καρabiων, Ἀττόθι, σ. 541-542.

— Τὰ Ἑλληνικὰ καρabiα καὶ οἱ Ταρσανᾶδες, Ἀττόθι, σ. 513-514, 536.

— Οἱ ἀστακοψαρᾶδες τῆς Σκύρου, Ἀττόθι, σ. 576-577.

— Τὰ θαλασσινὰ ἐπαγγέλματα, Ἀττόθι 3 (1930/1931), σ. 633-634.

— Κάθε τόπος μὲ τὰ θαλασσινὰ του ἐπαγγέλματα, Ἀττόθι, σ. 607-608.

— Οἱ Εὐβοεῖς ναυτικοὶ καὶ ψαρᾶδες, Ἀττόθι, 4 (1931/1932), σ. 1072-1073.

— Οἱ ψαρᾶδες τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, Ἀττόθι, σ. 1104-1109.

— Τὸ σλέπι, Ἀττόθι, σ. 1121.

— Διχτυάρηδες, ἀνέμοτρατάρηδες - γριγριά, Ἀττόθι 5 (1932/1933), σ. 1186-1187.

— Οἱ Ψαριανοὶ καλαφάτηδες καὶ ἡ τέχνη τοῦ πυρπολητοῦ, Ἀττόθι 7 (1935), σ. 2288.

Φλόγελ Καρ. Σπογγαλιευτικὰ ποικίλα, Γεωργικὴ Ἀνθοδέσμη, ἀριθμ. 6.

Φωκᾶ Δ., Χρονικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ 1833-1873. Ἔκδ. Γεν. Ἐπιτελ. Ναυτικοῦ, Ἀθῆναι 1923.

Ἐκ τῶν Ἡμερολογίων τῶν πλοίων σημειώνομεν τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ βριγαντίνου « Ἀθηνᾶ » ναυαρχίδος τοῦ Γ. Δ. Σαχτούρη κατὰ τὸν Ἀγῶνα, τὸ τοῦ « Φιλοκτήτου », Ψαριανῆς ναυαρχίδος τοῦ Σκανδάλη¹ καὶ τὴν μελέτην τοῦ Α. Λιγνάδη, Ἀναφορὰ ἐκ ναυτικοῦ ἡμερολογίου τοῦ ἔτους 1799².

Διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ἔχουν δημοσιευθῇ τελευταίως δύο Λεξικὰ τῶν ναυτιλιακῶν ὄρων, ἀλλὰ μὲ στοιχεῖον εἰσόδου τὸν Ἀγγλικὸν ὄρον. Ταῦτα εἶναι: Ν. Κουρμπέλη, Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν ναυτιλιακῶν ὄρων, ναυτικῶν, ναυτεμπορικῶν, τεχνικῶν, μετεωρολογικῶν κ.λ.π. ἔκδ. 4ῃ ἐπιρὺξημένη, ἐν Πειραιεῖ 1953, σσ. 920 (σ. 691-920 ἑλληνοαγγλικὸν

¹ Σ. Λυκούδη, ἔνθ' ἀν., σ. 95. Διὰ τὸ δεύτερον βλ. Κ. Ράδου, Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ « Φιλοκτήτου », Ψαριανῆς μοιραρχίδος 1821-1824, ΔΙΕΕ 9 (1926), σ. 323-362.

² Νέον Ἀθήναιον 1 (1955), σ. 103-114.

εὐρετήριοι ναυτιλιακῶν ὄρων) καὶ Κ. Δ. Καμαρηνοῦ, Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν ναυτιλιακῶν ὄρων, περιλαμβάνον πληρὲς ναυτικὸν ὀνοματολόγιον καὶ ὄρους ναυτιλιακοὺς, ἐπιστημονικοὺς, ἐμπορικοὺς τεχνικοὺς, Ἀθῆναι 1948, σσ. 270.

Εἰς τὰ δύο ταῦτα λεξικά εὐρίσκει τις παρὰ τὸν ἐπίσημον (λόγιον) ὄρον ἐνίοτε καὶ τὸν δημῶδη, οἷον: bowline = πλαγία (*μπουρίνα*), σχοινίον εἰς τὰ πλάγια τῶν ἱστίων, bow painter = πεισματίον (*μπαρούμα*), caulking = (*καλαφάτισμα*), chesstree ποδωτὴρ τῆς μεγίστης (*μούρα τῆς μαΐστρας*), davit = ἐπανωτὶς (*καπόνι*), peak bulkhead = διάφραγμα (*μπουλμές*), skeek = ἀντλίων (*σέσουλα*) κ.λ.π.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν τῶν δημῶδων ὄρων τὰ δύο ταῦτα λεξικά ὡς καὶ ἡ ἀναγραφεῖσα προχείρως βιβλιογραφία νομίζω ὅτι θὰ ἦσαν χρήσιμα βοηθήματα εἰς τὸ ἔργον τῶν Η. καὶ R. Kahane - A. Tietze. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ ἱστορικὸν τῆς ἑξελλίξεως τῶν ναυτικῶν ὄρων (τῆς ναυτικῆς γενικῶς γλώσσης) ἐπιβάλλει μίαν νέαν ἀπὸ πλευρᾶς Ἑλληνικῆς λεξιλογικὴν ἐργασίαν, ὥστε, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Π. Σεγδίτσα καταρτισθέντα λεξικά, ἂν ταῦτα ἐκδοθοῦν, νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ σύνταξις ἐνὸς πλήρους Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ναυτικῆς μας γενικῶς γλώσσης.

Εἰς τὸν *Πίνακα Πραγμάτων* (σ. 639 - 646) γίνεται μία κατὰ κατηγορίας ταξινόμησις καὶ ἀναγραφὴ τῶν λέξεων τοῦ κειμένου μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ, ὥστε παρέχεται εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀμέσως εἰκὼν τοῦ συγκροτήματος τῶν συγγενῶν λέξεων. Καταγράφονται δηλ. ὁμοῦ αἱ λέξεις αἱ δηλοῦσαι, ἄνεμον θάλασσαν, παραλίαν, λιμένα, ὄργανα ναυτικά κ.λ.π. Καὶ ὁ πῖναξ οὗτος καθιστᾷ τὸ βιβλίον λίαν εὐχρηστον.

Τέλος εἰς τὸν *Πίνακα τῶν λέξεων* (σ. 647 - 752) καταχωρίζονται ἄλφα-βητικῶς αἱ λέξεις καὶ κατὰ ἐθνικότητα (Λατινικαί, Ρωμανικαί, Ἑλληνικαί, Τουρκικαί κ.λ.π.). Εἰς τὰς Ρωμανικὰς λέξεις σημειώνεται ἐντὸς παρενθέσεως καὶ ἡ ἐπὶ μέρους γλώσσα εἰς ἣν ὁ ὄρος ἀπαντᾷ (δηλ. Ἰσπανικῇ, Ἰταλικῇ, Καταλανικῇ, Βενετικῇ κ.λ.π.). Διὰ τὰς λέξεις τῆς Ἀραβικῆς γίνεται χρῆσις τοῦ Λατινικοῦ ἁλφαβήτου καὶ παρατίθεται ἐπίσης ἐντὸς παρενθέσεως ἡ ἐπὶ μέρους γλώσσα (οἷον Μαρόκκου, Μάλτας, Αἰγύπτου, Ἀλγερίας κ.λ.π.). Τέλος διὰ τὰς Τουρκικὰς ὑπάρχει διπλοῦς πῖναξ, εἷς μὲ τὸ Λατινικὸν ἁλφάβητον καὶ ἕτερος μὲ τὸ Ἀραβικόν.

Οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος ἔργου, τὸ ὁποῖον εἶναι προὔδον μακροχρόνιου καὶ κοπιώδους ἐργασίας, κωδικοποιοῦσι τρόπον τινὰ τὰ συμπεράσματα τῶν προηγουμένων σχετικῶν μελετῶν των ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐπὶ παρομοίων θεμάτων ἐρευνητῶν καὶ οὕτω παρέχουσιν ἐν Ἱστορικὸν Λεξικὸν ναυτικῶν ὄρων τῆς Μεσογείου μὲ ποικιλίαν τύπων, σημασιῶν καὶ μὲ χρονολογικὸν ὡς ἔγγιστα προσδιορισμὸν αὐτῶν.

Ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς νομίζομεν ὅτι μία λεπτομερεσττέρα ἐρευνα τῶν

πηγῶν καὶ βοηθημάτων θὰ ἐπλούτιζε περισσότερο τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἀσχέτως ὅμως πρὸς αὐτό, ἡ μέθοδος ἐρεῦνης, ὁ πλοῦτος τῶν τύπων τῶν ὄρων, αἱ ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις τῶν συγγραφέων καὶ ἡ πλουσία μὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία καθιστοῦν τὸ βιβλίον τοῦτο θεμελιῶδες καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του.

ΔΙΚΑΙΟΣ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ

Μελέτιος Πηγάς, Χρυσοπηγή. Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας περίοδος. Ἀνέκδοτοι λόγοι γραμμένοι στὰ 1586 - 1587 καὶ ἐκφωνημένοι στὸ ναὸ τῆς Χρυσοπηγῆς καὶ Παμμακαρίστου Κωνσταντινουπόλεως (κατὰ τὸν Ἀθηναϊκὸν κώδικα). Ἀναστύλωσε [sic] Γ. Βαλέτας. Ἐκδόσεις Πηγὴ Ὁρθ. Βιβλίου. 1958, Ἀθήναι.

Σχ. 8ον, σσ. 440.

Τὸ νέον τοῦτο ἔργον τοῦ ἀκαταπονήτου ἐργάτου τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων κ. Γ. Βαλέτα περιλαμβάνει μερικὴν καὶ ἐνιαχοῦ ἀποσπασματικὴν ἔκδοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἐπιφανοῦς Κρητὸς λογίου καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγά (1549 - 1601) κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα, ἥτοι τὸ ὑπ' ἀριθ. 27 χειρόγραφον τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου (σ. 49 - 400) προτάσσονται πρόλογος καὶ ἐκτενὴς εἰσαγωγή, ἐπιτάσσονται δὲ σημειώσεις περὶ τῶν κωδίκων, πίναξ κυρίων ὀνομάτων, γλωσσάριον καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν, εἰς μελέτημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1254 παρισινὸς ἑλληνικὸς κώδιξ καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Μελετίου Πηγά» («Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 3 (1951), σ. 3 - 26), νὰ διαλάβωμεν περὶ τῶν πέντε γνωστῶν εἰς ἡμᾶς κωδίκων τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πηγά, ἥτοι τοῦ παρισινοῦ (*Paris. gr.* 1254, τοῦ ὁποίου καὶ παρέσχομεν λεπτομερὴ περιγραφὴν), τοῦ τῆς Χάλκης (Θεολογ. Σχολῆς 46), τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ (Πατριαρχ. 3 - ΤῆΑ'), τοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου (ἀριθ. 254) καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀθηναϊκοῦ, νὰ παραθέσωμεν συγκριτικὸν πίνακα ἀντιστοιχίας τῶν ὁμιλιῶν τῶν κωδίκων τούτων καὶ νὰ προβῶμεν εἰς μίαν πρώτην ἀξιολόγησιν τῆς χειρογράφου παραδόσεως, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τὴν προεργασίαν ἡμῶν ταύτην θὰ ἡξιοποίει εὐμεθόδως ὁ μέλλων κριτικὸς αὐτῶν ἐκδότης. Ἐκ τῶν πέντε ὡς ἄνω κωδίκων ὁ ἀθηναϊκὸς εἶχε κινήσει ἔτι ἐνωρίτερον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σημερινοῦ ἐκδότου. Τὸν κώδικα τοῦτον, ἀνεπίγραφον ὄντα, εἶχε τὸ πρῶτον καταστήσει γνωστὸν ὁ εὐρὼν καὶ δωρὴ-